

Prancūziškas žvilgsnis į lietuvių literatūrą

Thierry Laurent, *Échanges littéraires franco-lituanien (XIXe et XXe siècles)* [*Prancūzų-lietuvių literatūriniai ryšiai (XIX–XX a.)*], Paris: Éditions Connaissances et savoirs, ISBN 978-2-7539-0158-2

Lietuvių literatūros sklaida ir jos recepcija užsienyje yra mums nuolat rūpimas klausimas. Kiek plačiai ji pasklidusi, kokie praeities ir dabarties autoriai verčiami į kitas kalbas, kas nulemia vertimų strategijas, jeigu tokių iš viso esama, ar mūsų literatūra patenka į užsienio universitetų programas, kaip ją suvokia ir interpretuoja profesoriai, studentai ir paprasti skaitytojai?

Lietuvių literatūra gana plačiai pasklidusi tarp mūsų artimiausių kaimynų, ir tai savaime suprantama. Domėjimasi vieni kitais nulemia artima kaimynystė, panašus mentalitetas, o neretai – bendra lietuvių bei šalia gyvenančių tautų istorija. Tačiau daug sudėtingiau kalbėti apie ryšius, kai skiria erdvės nuotolis, kai istorijos raida sutampa tik kai kuriais, pačiais bendriausiais pavidalais, o poveikis ar įtakos apsiriboja atskiromis asmenybėmis. Ne veltui studijos autorius, suvokdamas savo tyrimo ribas, baigiamuosiuose sakiniuose cituoja Loretos Mačianskaitės mintį, kad nereikėtų ieškoti panašumų tarp „skirtingose ‚platumose‘ gyvenančių“ prancūzų ir lietuvių literatūrų – iš 2003 m. prancūziškai išleistų novelių rinkinio *Des âmes dans le brouillard* (*Sielos rūke*).

Taigi nedidelė Thierry Laurent'o¹ studija mane nemenkai suintrigavo. Kas tas autorius, koks jo ryšys su Lietuva, ar jis moka lietuviškai, kokie jo informacijos šaltiniai? Juk žinau, kad lietuvių literatūros vertimams į prancūzų kalbą suskaičiuoti užtektų rankų pirštų, ir palyginti negausūs prancūziškai parašyti „tekstai apie lietuvių literatūros tekstus“:

1 Thierry Jacques'as Laurent'as yra Paryžiaus IV universiteto, Sorbonos Prancūzijos civilizacijos kursų, Kvebeko Lavalio universiteto profesorius, daugiausia dėmesio skiria XIX–XX a. ir naujausiai prancūzų literatūrai, yra daugelio straipsnių ir knygų autorius. Viena jo tyrimų sričių yra Prancūzijos ir Lietuvos kultūriniai bei literatūriniai ryšiai.

Įžanginėse pastabose autorius nurodo priežastis, paskatinusias jį imtis šio apžvalginio darbo: tai domėjimasis lietuvių kalba – viena seniausių iš gyvų indoeuropiečių kalbų ir noras pažinti savo šeimos istoriją². Nepretenduoju į išsamumą, ketinama apibrėžti prancūzų intelektualų indėlį lietuvių nacionalinei sąmonei, parodyti, kad abi literatūros ir jų veikėjai ne tik žinojo vieni apie kitus, bet kai kuriais istorijos tarpsniais mezgė daugiau ar mažiau glaudų dialogą, bei labiau sudominti prancūzų tyrinėtojus, rašytojus, skaitytojus vis dėlto „gana egzotiška“ (p. 12) lietuvių literatūra. Kita vertus, autorius viliasi paskatinti lietuvių mokslininkus išsamiau analizuoti kultūrinius, literatūrinius lietuvių ir prancūzų ryšius, tų ryšių dinamiką, netgi siūlo kai kurias tyrimų kryptis.

Laurent'as susitelkia ties dviem pastaraisiais šimtmečiais ir pirmaisiais naujojo amžiaus metais. Anot jo, tai intensyvaus ir produktyvaus lietuvių literatūros tapimo, aktyvėjančio Lietuvos ir Prancūzijos bendradarbiavimo laikas. Autorius renkasi chronologinį požiūrį. Jo studiją sudaro penki skyriai: „1795–1864 m. periodas“ („Période 1795–1864“), „Nuo 1860 m. iki Pirmojo pasaulinio karo“ („Des années 1860 à la Première guerre mondiale“), „Pirmoji Nepriklausomybė“ („La Première Indépendance“), „Pavergtoji Lietuva (1940–1991)“ („La Lituanie asservie (1940–1991)“), „Naujoji Lietuva“ („La Lituanie nouvelle“), pabaigoje pateikiamas asmenvardžių sąrašas.

Pirmutinis šios nedidelės knygos adresatas yra, be abejo, prancūzų skaitytojai. Matyt, todėl autorius, kiekviename skyriuje trumpai, glaustai nuskaidamas istorinį ir politinį lietuvių literatūros kontekstą, labiau akcentuoja jo prancūziškąją pusę. Antai, aptardamas pirmąjį bendrų ryšių periodą, Laurent'as pažymi, kad Vilniaus universitete prancūzų kalba (galėčiau papildyti – ir literatūra) dėstoma nuo 1797 m., o Lietuvos diduomenei ji buvo kasdienio bendravimo kalba. Prancūzų kalba buvo puiki terpė sklusti Švietimo idėjoms. Silvestras Valiūnas, Dionizas Poška, Antanas Strazdas, Kiprijonas Nezabitauskis-Zabitis, Simonas Daukantas galėjo būti susipažinę su filosofų Voltaire'o, Jean-Jacques'o

2 Knyga dedikuota Korobelnikų šeimai – autorius seneliams iš motinos pusės, Raseiniuose gyvenusiai žydų šeimai, kuri 1905 m. išvyko į Prancūziją. Thierry Laurent'as man sakė, kad nuo pat vaikystės namuose girdėjo minimus Lietuvos ir senelių gimtojo miestelio vardus. Nuo 2005 m. jis reguliariai atvyksta į Lietuvą, dalyvauja mokslinėse konferencijose, skaito paskaitas studentams. Autorius nemoka kalbėti lietuviškai, tačiau patvirtino, kad per keletą metų „prijaukino“ lietuvių kalbos skambesį, daugelį jos formų, ir mūsų kalba jam nebėra visiškai „terra incognita“.

Rousseau, Félicité de Lamennais, ekonomisto François Quesnay, istoriko Jules'o Michelet veikalais ar bent idėjomis. Napoleono žygis į Rusiją turėjo sužadinti tautines ir revoliucines lietuvių nuotaikas. „Jaunas ir talentingas poetas Silvestras Valiūnas“ (p. 16), susižavėjęs prancūzų imperatoriaus politika, įstojo į Didžiąją Armiją. Žymiausiu šio tarpsnio lietuviu, gerai žinomu ir prancūzams, studijos autorius laiko Adamą Mickiewiczų, kuris 1832 m. persikėlė į Paryžių. Neabejotina, kad iš jo lūpų prancūzų romantinio sąjūdžio dalyviai galėjo išgirsti apie „Lietuvos žemę, jos istoriją ir senuosius pagoniškus papročius“ (p. 19). Lietuvos vardas skamba Mickiewicziaus poemoje *Vélinés*, kurią George Sand išvertė į prancūzų kalbą.

Studijos autorius neslepia susižavėjimo nenuslopusia lietuvių dvasia tamsiaisiais spaudos draudimo metais: „Tikrai nuostabu, kad baisiuoju antinacionalinių represijų periodu galėjo atsirasti nepaprastai turtinga ir įvairi pagrindinė literatūra, kuri reiškė būtent pasaulietinės lietuvių poezijos ir prozos tikrąją pradžią“ (p. 21). Jonas Basanavičius ir Vincas Kudirka „neabejotinai buvo frankofilai“ (p. 23); *Varpo* leidėjas vertė iš įvairių kalbų, taip pat ir iš prancūzų. Lietuvių kultūrininkai, rašytojai nebuvo visiškai atskirti nuo iš Prancūzijos sklidusių idėjų, jie galėjo su jomis susipažinti tiesiogiai ir per vertimus į kitas kalbas. *Varpo* publikacijose atsekamos „pozityvistinės Auguste'o Comte'o tezės“ (p. 22), o „psichologinio romano pradininkas Julijonas Lindė-Dobilas aistringai studijavo Henri Bergsoną ir Hippolyte'ą Taine'ą“ (p. 24). Laurent'as pažymi, kad nuo XIX a. pabaigos į lietuvių kalbą verčiami Gui de Maupassant'o, Prospero Mérimée, Émile'io Zola, Anatole'o France'o kūriniai, „poetas simbolistas Motiejus Gustaitis (1870–1927) vertė Baudelaire'ą“ (p. 23).

Aptardamas šio periodo literatūrinius abiejų tautų ryšius, studijos autorius ilgiau sustoja prie Maironio, reikšdamas abejonę pasitaikančiais lietuvių poeto ir Victor'o Hugo gretinimais. „Lietuviškojo Victor'o Hugo“ (p. 22) ir prancūzų poeto panašumas apsiriboja tuo, kad abu yra garbinami kaip iškilūs nacionaliniai poetai, tautos šaukkliai, poetinės kalbos ir eiliavimo meistrai. Išties, galima sutikti su teiginiu, kad Maironis „yra labai toli nuo prancūzų romantinės tradicijos“ (p. 22), bet sunku pritarti minčiai, kad lietuvių poetas, „nors ir romantikas, bet neperteikia žmogaus sielos būsenų“³.

3 „Bien que romantique, il ignore des états d'âme personnels et paraît donc très loin de la tradition romantique française“ (p. 22).

Antrajame skyriuje konstatuojama, kad Prancūzijoje beveik nieko nežinota apie visai varžomą lietuvių kultūros ir literatūros padėtį XIX a. antrojoje pusėje. Kaip ir šio amžiaus pradžioje, taip ir vėliau būta tik ryšių užuomazgų, atskirų pastangų, daugiau atsitiktinumo nei nuoseklumo. Sutelkta veikla galima vadinti nebent vokiečių filologų įkvėptas lietuvių kalbos studijas, kurias plėtojo Ferdinand'as de Saussure'as, Antoine'as Meillet ir jų mokiniai. 1858 m. žurnale *Revue contemporaine* buvo išspausdinti kelių lietuvių liaudies dainų vertimai⁴, o 1869 m. *Revue des deux mondes* Prosperas Mérimée paskelbė novelę „Lokis“ („Lokys“). Studijos autoriaus žiniomis, „tai vienintelis XIX a. grožinis kūrinys [prancūzų literatūroje – GD], kurio veiksmas vyksta Lietuvoje“ (p. 25).

Itin informatyvus skyrius apie tarpukario Lietuvos ir Prancūzijos ryšius. Nors po Pirmojo pasaulinio karo Lietuvai paskelbus Nepriklausomybę būta politinės trinties dėl Vilniaus ir Klaipėdos, tačiau, autoriaus nuomone, diplomatinė aplinka ypač pagerėjo antroje trečiojo dešimtmečio pusėje. Kultūrinis ir literatūrinis bendradarbiavimas tapo intensyvus ir abipusis. Skyriuje išvardijama daug svarbių faktų: romanų filologijos katedros įsteigimas Kauno universitete, Lietuvos–Prancūzijos draugijos atsiradimas, lietuvių studijos ir stažuotės Prancūzijos universitetuose. „Ar tai atsitiktinumai, kad kai kurie iš šių frankofilų, kurie pas mus išmoko arba tobulino prancūzų kalbą, vėliau tapo rašytojais?“ (p. 32), – klausia Laurent'as ir pats atsako, išvardindamas Jono Aisčio, Salomėjos Nėries, Antano Vaičiulaičio, Juozo Paukštelio, Petro Vaičiūno, Juozo Tysliavos ir kitas pavardes. Būta rašytojų asmeninio bendravimo atvejų, pavyzdžiui, 1925 m. Paryžiuje Tysliava susitiko su André Bretonu. Lietuvių rašytojai ir poetai į gimtąją kalbą vertė ne tik didžiulius XIX a. ir ankstesnių amžių klasikus, bet ir moderniuosius autorius: Paulį Claudelį, François Mauriacą, Georges'ą Duhamelį, André Gide'ą, André Maurois, Maxą Jacobą, Louis Aragoną, Saint-John Perse'ą, Maurice'ą Maeterlincką... Lietuvių kūryboje atsekama didesnė ar mažesnė prancūzų literatūros įtaka. Tačiau dera pritarti autoriaus išsakytai minčiai, kad nesama gilesnės tų galimų „įtakų“ analizės, ir lietuvių literatūros tyrinėtojai turėtų užpildyti šią spragą.

Šiame skyriuje nelieta pamiršti lietuviai ar iš Lietuvos kilę kitų tautybių rašytojai, savo gyvenimą ir kūrybą tvirtai susiję su Prancūzija: abu Jurgiai Baltrušaičiai,

4 Liaudies dainų vertėja – poetė Marceline Desbordes-Valmore (1786–1859), 1842 m. išleidusi *Eilėraščių rinkinį*. Knyga *Neskelbti eilėraščiai* išėjo jau po poetės mirties (1860). Charles'is Baudelaire'as žavėjosi jos poezijos „natūralumu“, Paulis Verlaine'as išplėtojo jos formas atradimus, ypač – neporinį rimą.

Jurgis Savickis, Algirdas Julius Greimas, Josephas Kesselis, Emmanuelis Levinas, Romainas Gary. Gana plačiai aptariama Oskaro Milašiaus ir Czesławo Miłoszo kūrybinė biografija. Oskaras Milašius apibūdinamas kaip „didžiausias prancūzas iš lietuvių rašytojų ir didžiausias lietuvis iš prancūzų rašytojų“ (p. 40). Czesławas Miłoszas vadinamas frankofilu, šeštajame dešimtmetyje jis pasiprašęs Prancūzijoje politinio prieglobsčio, šioje šalyje parašęs svarbų veikalą *Pavergtas protas*.

Skaitant šį skyrių, nepalieka optimistinė nuotaika. Literatūriniai ryšiai plėtojasi sklandžiai, akivaizdus „grįžtamasis ryšys“, tai yra, ne tik prancūzai mums, bet ir mes jiems įdomūs. Šis skyrius būtų buvęs nepilnas, jeigu ryšių tyrinėtojas būtų išleidęs iš akių Jeano Mauclère'o ir Georges'o Matoré veikalą. Pirmasis ne kartą viešėjo prieškario Lietuvoje, parašė keletą knygų apie mūsų šalį, tarp jų – *Lietuvių literatūros panoramą* (Paris, Sagittaire, 1938). Laurent'as apgailestauja, kad dabartinėje Prancūzijoje šis literatas nebėra žinomas. Sorbonos auklėtinis, žymus kalbininkas Georges'as Matoré buvo pakviestas į Kauno universitetą dėstyti prancūzų kalbos, pamilo Lietuvą ir jos žmones, mūsų šalyje gyveno beveik iki Antrojo pasaulinio karo pradžios. Jis yra palikęs atsiminimų apie Lietuvą.

Vis dėlto nereikėtų pasiduoti perdėtam optimizmui. Šiame skyriuje autorius konstatuoja, kad prancūzų kultūra įsitvirtino tik siaurame su Vakarų civilizacija susipažinusių inteligentų rate (p. 33). Abipusę pažintį palaikė ir skatino universitetiniai mainai ir kelionės (p. 42), bet tai, deja, dėl ekonominių ir socialinių sąlygų nebuvo prieinama didžiajai Lietuvos gyventojų daliai.

Tiesioginės kultūrinio ir literatūrinio pažinimo galimybės nebeliko sovietinės okupacijos metais. Tiesa, Vilniaus universitete, kitose aukštosiose ir vidurinėse mokyklose nenutrūko prancūzų kalbos ir literatūros dėstymas. Neišeško nė vertimai, tačiau absoliuti dauguma verčiamų rašytojų buvo klasikai arba prokomunistiškai nusiteikę autoriai. Prieškariu Paryžiuje studijavę, su prancūzų kultūra ir literatūra gerai susipažinę Juozas Miltinis ir Aleksys Churginas turėjo būti labai atsargūs ir „neišsišokti“. Laurent'as pastebi vėlyvą prancūzų egzistencializmo, ypač Albert'o Camus filosofijos įtaką Jono Mikelinsko ir Broniaus Radzevičiaus kūrybai, atkreipia dėmesį į drąsią, nekonformistinę Tomo Venclovos – poeto, vertėjo, taip pat ir iš prancūzų kalbos – laikyseną. Knygos autorius daro išvadą, kad per trisdešimt pokarinės sovietinės okupacijos metų Lietuvos ir Prancūzijos ryšiai labai sumenko, tapo visiškai atsitiktiniai ar pasitraukė į pogrindį (p. 45). Kitą vertus, ir pačioje Prancūzijoje tuo metu, ko gero, tebuvo saujelė žmonių – Milašiaus ir Miłoszo skaitytojai, Greimo mokiniai ir pasekėjai, Matoré

bičiuliai, kuriems „rūpėjo žmogaus teisių padėtis ar plunksnos brolių statusas mažytėje sovietinėje socialistinėje respublikoje“ (p. 46). Paminint Jeano-Paulio Sartre'o ir Simone'os de Beauvoir apsilankymą Lietuvoje 1965 m. pažymima, kad garsioji prancūzų pora į Sovietų Sąjungą atvyko protestuodama prieš karą Vietname ir atsisakiusi kelionės į Jungtines Valstijas. Jie turėjo galimybę susitikti ir pabendrauti su žymiausiais poetais, romanistais ir dramaturgais, „turėjusiais, be abejo, oficialių rašytojų statusą“ (p. 46) – Justinu Marcinkevičiumi, Eduardu Mieželaičiu, Mykolu Sluckiu. Vis dėlto „„geležinė uždanga“ ir politikos klerkų abejingumas“ (p. 47.) neleido artimiau pažinti tuometinės Lietuvos intelektualų ir menininkų gyvenimo.

Paskutiniame skyriuje apžvelgiama kultūrinių ir literatūrinių ryšių panorama per pastaruosius du Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečius. Sugrįžta optimistinė tyrinėtojo intonacija, kuri, mano akimis žvelgiant, vis dėlto nėra labai perdėta. Smarkiai išaugo prancūzų literatūros vertimai į lietuvių kalbą, Prancūzijoje padaugėjo straipsnių apie lietuvių literatūrą, Lietuvos istoriją ir kitų publikacijų. Studijos autorius džiaugiasi lietuviškų kūrinių vertimais į prancūzų kalbą. Tačiau, lyginant su prancūzų literatūros sklaida Lietuvoje, tų vertimų yra be galo mažai. Padėtį pataisyti galime tik mes patys, kitaip mūsų literatūra Prancūzijoje dar ilgai bus gryna egzotika, ir labiausiai išmanantys tenykščių universitetų profesoriai vargiai pasakys bent vieno lietuvių rašytojo pavardę (p. 53).

Sunkumų dar geriau pažinti vieni kitus kyla iš daugiau kaip prieš du dešimtmečius pasikeitusios politinės, socialinės ir, galima manyti, psichologinės tikrovės – iš „komplikuoto Vakarų Europos ir buvusios komunistinės Europos susitikimo“ (p. 53). Stereotipus, klišes – ne tiek mūsų apie juos, kiek jų apie mus – gali padėti įveikti asmeninis susitikimas, individuali pastanga, užsimezgęs simpatinis ryšys su „originalia ir kokybiška“ (p. 54) literatūra, kaip Laurent'o atveju.